

Тимошенко В. А.,
доктор юридичних наук, професор,
працівник Збройних Сил України,
професор кафедри військового права та правоохоронної діяльності
Національного університету оборони України
ORCID: 0000-0003-3184-5738

Іванов С. І.,
майор Державної прикордонної служби України,
слухач Національного університету оборони України
ORCID: 0009-0000-8309-8223

АНАЛІЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правових актів України, що регулюють оперативно-розшукову діяльність у період дії воєнного стану. В умовах збройної агресії проти України оперативно-розшукова діяльність набуває особливого значення як інструмент забезпечення національної безпеки, протидії диверсійно-розвідувальним загрозам, терористичним проявам та організованій злочинності. Досліджено положення Конституції України, Закону «Про правовий режим воєнного стану», Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», а також низки підзаконних актів, що визначають правові засади функціонування правоохоронних органів у надзвичайних умовах. Особливу увагу приділено співвідношенню між потребами держави у захисті суверенітету та правами і свободами громадян, які можуть бути обмежені під час воєнного стану. Виявлено ключові проблеми правозастосування, серед яких: прогалини у законодавстві, колізії між окремими нормативними актами, ризики зловживань повноваженнями та порушення прав людини. Наголошено на необхідності вдосконалення правового регулювання оперативно-розшукової діяльності шляхом гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері захисту прав людини та забезпечення балансу між інтересами держави й особи.

У статті окреслено напрями подальшого розвитку нормативної бази, зокрема розробку додаткових гарантій правового захисту громадян, удосконалення механізмів контролю за діяльністю правоохоронних органів та підвищення ефективності оперативно-розшукових заходів. Результати дослідження мають практичне значення для формування сучасної моделі безпеки, що відповідає викликам воєнного часу та сприяє зміцненню правопорядку в державі.

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, воєнний стан, нормативно-правові акти, національна безпека, права і свободи громадян, правове регулювання, правоохоронні органи, конституційні обмеження.*

Tymoshenko V. A., Ivanov S. I. Analysis of normative legal acts regulating operative-search activity under martial law

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the normative legal acts of Ukraine regulating operative-search activity during the period of martial law. In the context of armed aggression against Ukraine, operative-search activity acquires particular importance as an instrument for ensuring national security, countering sabotage and intelligence threats, terrorist manifestations, and organized crime. The study examines the provisions of the Constitution of Ukraine, the Law “On the Legal Regime of Martial Law,” the Law “On Operative-Search Activity,” as well as a number of subordinate acts that define the legal foundations of law enforcement functioning under extraordinary conditions. Special attention is paid to the correlation between

the state's need to protect sovereignty and the rights and freedoms of citizens, which may be restricted during martial law. Key problems of law enforcement are identified, including gaps in legislation, conflicts between certain normative acts, risks of abuse of authority, and violations of human rights. The necessity of improving the legal regulation of operative-search activity is emphasized through harmonization of national legislation with international human rights standards and ensuring a balance between the interests of the state and the individual.

The article outlines directions for further development of the regulatory framework, in particular the elaboration of additional guarantees of citizens' legal protection, improvement of mechanisms for controlling law enforcement activities, and enhancement of the effectiveness of operative-search measures. The results of the study have practical significance for shaping a modern security model that meets the challenges of wartime and contributes to strengthening law and order in the state.

Key words: *operative-search activity, martial law, normative legal acts, national security, rights and freedoms of citizens, legal regulation, law enforcement agencies, constitutional restrictions.*

У контексті сучасних безпекових викликів варто погодитися з думкою дослідників, які звертають увагу на особливостях здійснення оперативно-розшукової діяльності у воєнний час. Так, у збірнику наукових праць під редакцією О. О. Кота та А. Б. Гриняка [1] розглянуто системні проблеми функціонування правової системи під час воєнного стану. У вітчизняній науці концептуальним питанням правомірності та законності оперативно-розшукової діяльності за різні часи були присвячені розробки таких вчених як С. С. Чернявський, який досліджував правомірні форми ОРД через призму протидії організованій злочинності, наголошуючи на важливості оперативного обліку, та чітко визначених підстав та належного суб'єкта, уповноваженого законом [2]. Шинкаренко І. Р. також приділив багато уваги теорії оперативно-розшукового прогнозування та правомірності цих заходів. Він у свою чергу, зазначив, що межа між правомірною розвідувальною активністю та незаконним втручанням проходить по лінії дотримання процедури фіксації інформації та відсутності ознак провокації злочину [3]. Важливою ознакою правомірності ОРД є забезпечення судового контролю, відповідно до норм кримінально-процесуального законодавства, яке на думку вчених М. А. Погорецького [4], Козаченко І. П. [5], Никифорчука Д. В. [6] забезпечить баланс між інтересами розслідування та невтручанням у приватне життя особи, що гарантується. Таким чином, аналіз наукових публікацій підтверджує актуальність теми та необхідність подальших досліджень для формування ефективної моделі правового регулювання ОРД під час воєнного стану в Україні. Тому, проаналізувавши наукові підходи

провідних вітчизняних вчених, можна дійти висновку, що сутність поняття «оперативно-розшукова діяльність» є багатогранною і не обмежується переліком заходів, закріплених у профільному Законі України. Спільним для всіх дослідників є визнання ОРД як специфічної форми державної діяльності, що базується на злагодженому поєднанні відкритих та прихованих методів роботи. Разом з тим, необхідно акцентувати увагу на особливості здійснення ОРД під час воєнного стану: розширення повноважень спецслужб у сфері контррозвідки та боротьби з диверсіями; обмеження окремих прав громадян (таємниця листування, свобода пересування), що дозволяє ефективніше здійснювати оперативні заходи; пріоритет національної безпеки над індивідуальними правами, але з дотриманням принципу пропорційності; посилення взаємодія між військовими формуваннями та правоохоронними органами; використання сучасних технологій для моніторингу комунікацій та кіберпростору.

Воєнний стан в Україні, запроваджений у відповідь на збройну агресію російської федерації, актуалізував питання правового забезпечення діяльності правоохоронних органів. Оперативно-розшукова діяльність (ОРД) у цей період стає ключовим інструментом протидії диверсіям, тероризму та злочинності. Її нормативно-правове регулювання має враховувати баланс між потребами національної безпеки та дотриманням прав людини. Варто констатувати, що в умовах правового режиму воєнного стану нормативно-правове забезпечення ОРД має велике значення. Так, Конституція України виступає фундаментом правового порядку, закріплюю-

ючи баланс між владними повноваженнями та гарантіями прав людини. Стаття 64 передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав у період воєнного чи надзвичайного стану, проте водночас встановлює чіткий перелік прав, які є невідчужуваними та не можуть бути обмежені за жодних умов. Такий підхід забезпечує принцип правової визначеності, що є ключовим для стабільності правової системи та довіри громадян до держави. Збереження базових прав навіть у кризових умовах свідчить про пріоритетність людської гідності та верховенства права. Це створює правові межі для діяльності держави, у тому числі при застосуванні розширених інструментів оперативно-розшукової діяльності, і гарантує захист від свавільного втручання у приватну сферу. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» визначає правові рамки функціонування органів влади та правоохоронних органів у період воєнного стану. Він легітимізує застосування особливих заходів безпеки, включно з посиленням оперативно-розшукової діяльності, та встановлює механізми контролю за їх реалізацією. Таким чином, він забезпечує правову основу для адаптації ОРД до умов війни. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» [7] є базовим актом, що визначає завдання, принципи та суб'єктів ОРД. У статтях 5–8 закріплено: завдання ОРД (виявлення та попередження злочинів, захист державної безпеки); принципи законності, поваги до прав людини; перелік органів, уповноважених здійснювати ОРД. У воєнний час цей закон забезпечує правову визначеність щодо суб'єктів та меж їхніх повноважень, що особливо важливо для уникнення свавілля. Кримінальний процесуальний кодекс України регламентує порядок використання матеріалів ОРД у кримінальному провадженні. Це гарантує, що результати оперативних заходів не залишаються поза правовим полем, а інтегруються у процес доказування відповідно до принципів змагальності та верховенства права. Таким чином, Кримінально-процесуальний кодекс (далі – КПК) України забезпечує зв'язок між оперативною діяльністю та судовим контролем. Закон України «Про Службу безпеки України» визначає спеціальні повноваження

СБУ у сфері контррозвідувальної діяльності, що є критично важливим у воєнний час. Він закріплює правові механізми боротьби з тероризмом, диверсіями та шпигунством. Таким чином, він забезпечує правову легітимність діяльності головного органу державної безпеки. Підзаконні акти МВС, СБУ та інших органів деталізують процедури проведення оперативних заходів, встановлюють внутрішні стандарти та інструкції, що дозволяє забезпечити оперативну гнучкість та водночас дотримання законності у практичній діяльності правоохоронних органів.

На нашу думку сукупність зазначених нормативно-правових актів формує систему правового регулювання ОРД, яка забезпечує баланс між потребами національної безпеки та правами людини; визначає легітимність та межі повноважень правоохоронних органів; інтегрує результати ОРД у кримінальне судочинство; гарантує дотримання принципу верховенства права навіть у надзвичайних умовах.

В умовах повномасштабної збройної агресії проти України особливого значення набуває правове регулювання запровадження та функціонування воєнного стану. Його правові засади ґрунтуються на положеннях Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також низки указів Президента України та постанов Верховної Ради України. Сукупність цих нормативно-правових актів визначає порядок введення, продовження та реалізації правового режиму воєнного стану, встановлює межі тимчасового обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також регламентує особливості діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та військових формувань у надзвичайних умовах. Такий комплексний підхід забезпечує правову визначеність та створює основу для ефективного функціонування державного механізму в умовах загрози національній безпеці. Запровадження воєнного стану є винятковим правовим режимом, що застосовується у випадках збройної агресії чи загрози незалежності держави. В Україні цей режим набув особливої актуальності після 2014 року та повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Проаналізувавши нормативно-правову базу

воєнного стану, її практичне застосування та відповідність міжнародним стандартам необхідно зазначити наступне. Стаття 106 Конституції України надає Президенту право вводити воєнний стан за погодженням із Верховною Радою. Стаття 64 дозволяє тимчасове обмеження прав і свобод громадян. Стаття 92 визначає, що правовий режим воєнного стану встановлюється виключно законом. Таким чином, Конституція формує базові рамки, але деталізація здійснюється спеціальним законом [8]. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [9] визначає порядок введення та продовження воєнного стану; перелік можливих обмежень прав і свобод; механізм створення військових адміністрацій; особливості діяльності органів влади, підприємств та установ. Закон неодноразово змінювався, зокрема у 2022–2023 рр., щоб адаптуватися до умов повномасштабної війни. Разом з тим, Україна є учасником Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Європейської конвенції з прав людини. Відповідно, наша держава зобов'язана повідомляти міжнародні органи про тимчасові обмеження прав. Практика показує, що Україна дотримується цих вимог, надсилаючи ноти до Ради Європи та ООН.

Введення правового режиму воєнного стану (далі – ПРВС) створило особливі правові координати, у яких класичні засади ОРД пройшли шлях від декларативності до екстремальної прагматизації. ПРВС виступає як каталізатор, що змінює пріоритетність принципів та розширює коло завдань оперативних підрозділів. В умовах мирного часу домінуючим є принцип дотримання прав і свобод людини. В умовах воєнного стану спостерігається тимчасова зміна пріоритетів на користь принципу державної безпеки та інших принципів. Таких як:

1. Принцип оперативності та наступальності в умовах воєнного стану набуває особливого значення, адже саме швидкість реагування визначає ефективність протидії загрозам. Уповільнення процесуальних дій у боротьбі з диверсіями чи терористичними актами може спричинити незворотні наслідки для безпеки держави та громадян. Наступальність проявляється у випереджуванні

дій противника шляхом здійснення превентивних оперативних заходів. Це означає, що правоохоронні органи повинні діяти не лише реактивно, а й проактивно, передбачаючи можливі сценарії розвитку подій. Такий підхід дозволяє мінімізувати ризики та знижує ймовірність реалізації ворожих планів. Оперативність забезпечує мобільність та гнучкість правоохоронної системи, що особливо важливо в умовах швидкоплинних загроз. Наступальність, у свою чергу, формує стратегічну перевагу, адже дозволяє діяти на випередження. Поєднання цих принципів створює комплексну модель захисту, яка відповідає сучасним викликам гібридної війни. Водночас їх реалізація має ґрунтуватися на дотриманні правових норм та недопущенні свавільного втручання у права громадян. Таким чином, оперативність і наступальність стають не лише інструментами безпеки, а й показниками зрілості правової системи в умовах надзвичайних обставин.;

2. Принцип конспірації в цифровому середовищі під час воєнного стану набуває якісно нового змісту. Він охоплює не лише традиційне приховування особи оперативника, а й комплексний захист цифрового сліду підрозділу. Сучасні стандарти негласності передбачають використання стеганографії для прихованої передачі інформації у звичайних файлах чи зображеннях. Важливим елементом є застосування багаторівневого шифрування каналів зв'язку, що унеможлиблює перехоплення даних противником. Конспірація також включає анонімізацію цифрових профілів та мінімізацію метаданих, які можуть видати структуру чи місцезнаходження. Використання віртуальних приватних мереж та спеціалізованих протоколів безпеки стає обов'язковою умовою. Такий підхід дозволяє зберігати таємність операцій навіть у середовищі тотального цифрового моніторингу. Конспірація в кіберпросторі стає не лише технічним, а й стратегічним інструментом протидії інформаційним атакам. Вона забезпечує стійкість оперативних підрозділів до кібершпигунства та диверсій. У результаті формується новий рівень негласності, який відповідає викликам сучасної війни та гарантує ефективність оперативно-розшукової діяльності.

3. Принцип гнучкості (адаптивності) в умовах воєнного стану фактично став фундаментом оперативно-розшукової діяльності, хоча законодавчо він прямо не закріплений. Оперативні підрозділи змушені миттєво змінювати тактику залежно від умов окупації, деокупації чи активних бойових дій. Гнучкість означає здатність швидко інтегрувати нові методи та технології у практику, не чекаючи формального нормативного закріплення. Вона проявляється у варіативності форм роботи, коли стандартні процедури доповнюються нестандартними рішеннями, що відповідають конкретній ситуації. Адаптивність дозволяє ефективно реагувати на непередбачувані виклики, зокрема на зміну характеру загроз чи тактики противника. Вона також передбачає мобільність ресурсів та можливість їхнього перерозподілу відповідно до оперативних потреб. Гнучкість у діяльності підрозділів формує здатність до інноваційного мислення та швидкого прийняття рішень. Це створює умови для збереження ефективності навіть у нестабільному правовому та безпековому середовищі. Водночас принцип гнучкості має поєднуватися з дотриманням базових правових стандартів, щоб уникнути свавілля. Таким чином, адаптивність стає ключовим чинником виживання та результативності правоохоронної системи в умовах війни.

Правовий режим воєнного стану накладає на оперативні підрозділи завдання, які раніше були притаманні виключно розвідці та контррозвідці. Завданням стало виявлення не лише кримінальних злочинців, а й «агентів впливу», коригувальників вогню та осіб, що здійснюють інформаційно-психологічні операції (далі – ІПСО) в інтересах ворога. Оперативна робота на шляхах сполучення стала формою масового скринінгу для виявлення комбатантів ворога під виглядом цивільних. Одним із завдань стало документування воєнних злочинів для міжнародних трибуналів: Це нове, стратегічне завдання. Оперативні підрозділи здійснюють первинну фіксацію доказів (відео з дронів, перехоплення зв'язку), які згодом лягають в основу справ у Гаазі. Воєнний стан накладає обмеження, які парадоксальним чином стимулюють розвиток ОРД. Обмеження пересування (комендантська година)

спрощує виявлення підозрілих осіб (аномалії в поведінці), але вимагає від оперативників легалізації своєї присутності через спеціальні перепустки та «легенди». Обмеження доступу до територій стимулює перехід до дистанційних методів (БПЛА, кіберрозвідка), що стає обов'язковим елементом виконання будь-якого оперативного завдання. Важливо зауважити, що вплив ПРВС не повинен призводити до повної нівеляції принципу законності. Правовий режим воєнного стану дозволяє обмеження прав, але не дає права на позасудову розправу чи ігнорування процесуальної форми передачі доказів.

В умовах повномасштабної збройної агресії спостерігається докорінна зміна цільового призначення ОРД. Якщо у мирний час діяльність оперативних підрозділів спрямована переважно на реалізацію завдань кримінальної юстиції (виявлення та розкриття злочинів), то в умовах воєнного стану вона інтегрується в загальну систему забезпечення національної безпеки та оборони. Це зумовлює перехід від класичної моделі «боротьби зі злочинністю» до стратегічної моделі «захисту суверенітету та територіальної цілісності».

У контексті сучасних безпекових викликів доцільно звернути увагу на ключові аспекти здійснення ОРД в умовах воєнного стану: функціональна конвергенція: межі між класичною оперативно-розшуковою, контррозвідальною та бойовою діяльністю стають прозорими. Оперативні працівники де-факто виконують завдання, що мають ознаки воєнних операцій (виявлення ДРГ, коригувальників вогню, участь у зачистках деокупованих територій); запровадження категорії «оперативно-бойове завдання»: чинний Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» не містить правового інструментарію для дій у зоні активних бойових дій.

Висновки. Узагальнюючи аналіз нормативно-правових актів, що регулюють оперативно-розшукову діяльність в умовах воєнного стану, вбачається за доцільне сформулювати наступні положення:

1. Об'єктивна реальність сьогодення диктує необхідність переосмислення легальних форм ОРД. Встановлено, що в умовах особливого періоду поняття та зміст легальних

форм трансформуються від суто процесуальних дій до комплексних оперативно-технічних заходів. Правомірність форми тепер визначається не лише відповідністю Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а й здатністю забезпечувати баланс між національною безпекою та правомірним обмеженням конституційних прав у межах, визначених ст. 64 Конституції України. Виокремлено тенденцію до превалювання дистанційних та цифрових форм над традиційними фізичними методами контакту.

2. Аналіз генези нормативно-правового регулювання оперативно-розшукової діяльності в Україні засвідчив, що перехід від мирного часу до воєнного стану супроводжувався процесом «адаптивної легальності». Концепція адаптивної легальності в сфері ОРД передбачає здатність нормативно-правової бази оперативно змінюватись відповідно до динамічних загроз особливого стану, не порушуючи при цьому принципи верховенства права та забезпечуючи баланс між державною безпекою та правами людини. Варто констатувати, що ключовим етапом цієї еволюції

стала імплементація ст. 615 КПК України, яка децентралізувала систему санкціонування заходів, передавши частину повноважень прокурору. Це дозволило зберегти функціональність розвідувальної системи в умовах тимчасової неможливості судового контролю, проте вимагає подальшої кодифікації цих норм у спеціальному законодавстві для уникнення правової невизначеності у поствоєнний період.

3. Підсумовуючи зазначене, ми приходимо до твердження, що завдання оперативних підрозділів на сучасному етапі інтегровані в загальну систему оборони держави. Це зумовлює виникнення нових функцій, таких як контрдиверсійне забезпечення, виявлення агентів впливу та документування воєнних злочинів. Отже, квінтесенцією роботи є положення про те, що ОРД в особливий період набуває ознак гібридної діяльності, яка поєднує в собі елементи правоохоронної роботи, контррозвідки та воєнної тактики, що потребує негайного закріплення поняття «оперативно-бойового завдання» у профільному законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Правова система України в умовах воєнного стану : збірник наукових праць / за загальною редакцією О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 540 с.
2. Чернявський С. С. Наукове забезпечення оперативно-розшукової діяльності: сучасний стан та перспективи. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 1. С. 5–12.
3. Шинкаренко І. Р. Правові та організаційні основи здійснення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій (структурно-логічні схеми) підрозділами кримінальної поліції: навчальний посібник / І. Р. Шинкаренко, І. О. Шинкаренко, О.В. Кириченко / за ред. професора І. Р. Шинкаренка. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2016. 224 с.
4. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному судочинстві : монографія. Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. С. 45.
5. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність : навч. посіб. Київ : Національна академія внутрішніх справ України, 1999. С. 14.
6. Никифорчук Д. В. Теоретичні та прикладні засади оперативно-розшукової діяльності : підручник. Київ : НАВС, 2011. С. 28.
7. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 13.02.2026).
8. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text> (дата звернення 15.02.2026).
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 14.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 16.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 22.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026